

Habilitációs tézisek

Kristóf Ilona

Estei Hippolit egri püspöksége (1498-1520)

Tudományág: Történelem

DEBRECENI EGYETEM
Debrecen, 2023

A kutatás célkitűzései

Estei Hippolit esztergomi érsek (1486–1497), majd egri püspök (1497–1520), bíboros a 15–16. század fordulójának gyakran emlegetett, ám sokáig egyoldalúan bemutatott egyháznagya. A magyar szakirodalomban elsősorban reneszánsz világi fejedelemként jelenik meg, aki világias, bohém, mondhatni hedonista életmódjával megtestesítette mindazt, amit az egyház elvilágiasodásáról gondolunk.¹ A 20. század végi szakirodalmi összefoglalásokban, rövid főpapi életrajzokban már olvashatunk vázlatosan ugyan, de a magyarországi tevékenységéről is, hangsúlyozva a jelentéktelenségét is.² A 19. századi olaszországi levéltári kutatások Nyáry Albertnek³, majd Veress Endrének⁴ köszönhetően huszonkilenc Estei Hippolit esztergomi érsekségéhez, és hét az egri püspökséghez köthető számadáskönyvet tettek ismertté a történészek számára. Továbbá Óváry Lipót levéltári kutatásai, főként a modenai, mantovai és nápolyi anyagból publikált kivonatai jelentősen hozzájárultak a korszakra vonatkozó forrásbázis bővüléséhez.⁵ Mind a számadáskönyvekről, mind az egyéb dokumentumokról többé-kevésbé használható másolatok is készültek a 20. század elejéig,⁶ amelyek az MTA kéziratárába kerültek.⁷ A 20. század közepén ezen anyag alapján a Modenában őrzött magyar vonatkozású forrásokról mikrofilm másolat készült a Magyar Országos Levéltár megbízásából.⁸ Közülük a hét egri vonatkozású számadáskönyvet E. Kovács Péter – a mikrofilmről készült átiratokat összevetve Modenában az eredetikkel – 1992-ben publikálta.⁹ A különféle számadáskönyveket, a bíboros és udvaroncai levelezését érintőlegesen ugyan, de vizsgálták már korábban gazdaság-¹⁰ és művelődéstörténeti szempontok¹¹ alapján is, ám a lehetőségek korántsem merültek, merülnek ki ennyiben.

2014-ben kezdtem el foglalkozni az egri püspökség számadáskönyveivel és a vonatkozó okleveles anyaggal. Felvettem a kapcsolatot a Vestigia Kutatócsoporttal, és rövid időn belül szoros együttműködés alakult ki közöttünk, és ezzel a korábbi kutatási terveim egy sokkal tágabb perspektívát nyertek. A saját kutatási témám nem pusztán illeszkedett a kutatócsoport további kutatási terveihez, hanem az egri püspökségre vonatkozó, fel nem tárt anyag rendszeres vizsgálatát jelentette.¹² A közös munka 2018-ban nyert hivatalos formát, amikor a Vestigia Kutatócsoport tagjaként a második kutatási ciklusban már aktív kutatóként vettem részt a modenai és mantovai forrásfeltárásban és feldolgozásban.

¹ Berzeviczy 1908., Berzeviczy 1924., Gerevich 1921.

² Jászay 1982: 208–212., Sugár 1984., Laczlavik 2003: 222–228.

³ Nyáry 1867., Nyáry 1870., Nyáry 1872.

⁴ Veress Endre jelentésének mellékletei az MTAK MS. Modena 2. Lukinich 1935.

⁵ Nyáry 1872., Nyáry 1870., Óváry 1889., Óváry 1890.

⁶ Lukinich 1935: 33–36. A számadáskönyvek kutatástörténetét részletesen ismerteti: Kuffart 2015: 50–53.

⁷ MTAK MS. 4996-4999.

⁸ MNL OL X 613-622. tekercs

⁹ E. Kovács 1992.

¹⁰ Fügedi 1981., Solymosi 2002.

¹¹ E. Kovács 1990., E. Kovács 2005.

¹² A Vestigia Kutatócsoport első két tanulmánykötetének Estei Hippollittal foglalkozó tanulmányai az esztergomi évekre koncentrálnak: Domokos – Mátyus – Nuzzo (szerk.) 2015., Domokos – Kuffart – Szovák (szerk.) 2018.,

A kutatás leírása

Az említett kutatási előzményekre alapozva a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Olasz Tanszékén fogalmazódott meg az elképzelés, hogy a modern technikai lehetőségek felhasználásával intézményes keretek között kellene folytatni a félbemaradt forrásfeltárást. Az OTKA 81430 sz. XIV–XVI. századi magyar történelmi és irodalmi források Olaszország levéltáraiban és könyvtáraiban c. projekt keretében 2010–2014 között a modenai és milánói állami levéltárakban, a modenai Biblioteca Estense Universitaria és a milánói Biblioteca Ambrosiana állományában folyt a kutatás, amelynek eredményeként létrejött egy több mint 3000 rekordot számláló adatbázis, amely szabadon hozzáférhető a www.vestigia.hu oldalon. A kutatás folytatását, ekkor már Vestigia Kutatócsoport néven 2018–2022 között a NKFIH K 128797. XIV–XVI. századi magyar történelmi és irodalmi források Olaszország levéltáraiban és könyvtáraiban c. pályázat biztosította. A második pályázati ciklusban a korábban Olaszországban digitalizált iratanyagot a kutatócsoport készítette elő, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) importálni tudja a Scope Archiv levéltári nyilvántartó rendszerbe, ahol a Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) sorozatában kaptak helyet a rekordok. A világhátrány miatti lezárások nem kedveztek a levéltári kutatásoknak, de a rendelkezésre álló kevés időt maximálisan kihasználva Modenában folytatódottak a forrásfeltárások és új szereplőként bevonva a projektbe, a Mantovai Állami Levéltárban is százas nagyságrendben kerültek digitalizálásra magyar vonatkozású dokumentumok. A minden várakozást felülmúló mennyiségű és minőségű forrásanyag új lendületet adott a kutatásoknak. A Vestigia Kutatócsoport által legalaposabban - még korántsem teljesen - feltárt Modenai Állami Levéltárban a magyar vonatkozású, késő középkori forrásanyag döntő többsége Estei Hippolit magyarországi javadalomviseléséhez köthető. Kutatási és feldolgozási szempontból is könnyen elkülöníthetők Hippolit esztergomi érsekségének és az egri püspökségének időszakához köthető forráscsoportok. A kutatócsoport az első kutatási periódusában inkább az 1480-as, 1490-es évek időszakára koncentrált. Ennek a munkának az eredményeként születtek meg az első tanulmánykötetek,¹³ szakdolgozatok és Kuffart Hajnalka kitűnő PhD disszertációja, amelyben szisztematikusan feldolgozta az esztergomi számadáskönyveket, feltérképezte az érseki gazdaság hivatali felépítését és udvari viszonyait.¹⁴ Azonban az egri püspökségre vonatkozó anyag rendszerezett, összehasonlító vizsgálatára mind ez idáig nem került sor.¹⁵

Jelen munkámban ennek a kutatómunkának az eredményeit próbálom összefoglalni.¹⁶ Mivel a kutatás alapját képező forrás feltárás még messze nem zárult le, nem lett volna célravezető a

¹³ Domokos – Mátyus – Nuzzo (szerk.) 2015., Domokos – Kuffart – Szovák (szerk.) 2018.

¹⁴ Kuffart 2018: 6–7.

¹⁵ Különböző résztémákban megjelent tanulmányok: Kerezsy 1910.; Kristóf 2018.

¹⁶ A kutatást 2016–2020 között az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című projekt. 2018–2022 között a NKFIH K 128797. XIV–XVI. századi magyar történelmi és irodalmi források Olaszország levéltáraiban és könyvtáraiban c. pályázat támogatta.

korábbi munkáim egyszerű utánközlése. Abban a kivételes helyzetben vagyok, hogy a több szempontból kiterjesztett, mondhatni célzott, olaszországi levéltári kutatásoknak köszönhetően egy folyamatosan bővülő levéltári anyaggal dolgozhatom. A feldolgozandó adatok bősége nemcsak a korábbi tudásunkat pontosítja, gyakran felülírja, hanem egyben lehetőséget ad újabb kutatási irányok megnyitására, másfajta módszertani megközelítések alkalmazására. Ezeket a körülményeket és lehetőségeket figyelembevéve korábbi tanulmányaim egy részét „elavultságuk” okán teljesen átírtam, a hangsúlyok is más kérdésekre kerültek, egy részüket pedig kiegészítettem, az újonnan feltárt adatokkal felfrissítettem. Munkám első részében arra teszek kísérletet, hogy a keletkezésük szempontjából az egri püspökséghez köthető adatokat tágabb kontextusba helyezve a Jagelló-kori Magyar Királyság politikatörténetébe illesszem be. Ezzel együtt szándékaim szerint azt is fel tudom villantani, hogy Ferrarában, vagy Mantovában milyen Magyarországról érkező információkat tartottak fontosnak. Az egri püspöki udvarral foglalkozó fejezetben a számadáskönyvek jelentették a kutatás kiindulópontját. Az egri püspöki udvar szervezését, gazdálkodását viszont a magyar forrásadottságokhoz képest egyedülálló módon több évtizedre, és több püspökre vonatkoztatva tudjuk vizsgálni, hiszen nemcsak Hippolit, hanem elődje, Bakóc Tamás számadáskönyveiből is maradtak fenn. Ennek a forrásadottságnak köszönhetően egy ívet lehet megrajzolni. Egyértelműen kimutatható a folytonosság, a hasonló gyakorlatok alkalmazása mindkét püspök udvarában. A források lehetővé teszik többek között a püspöki udvar szervezésének, az adószedésnek, a főpapi feladatok ellátásának a kutatását. Remélem, sikerül cáfolnom azt a korábbi szakirodalmi megállapítást, hogy az idegen püspök, Estei Hippolit elhanyagolta egri püspökségét és a gazdasági összeomlás szélére sodorta.¹⁷ Munkám utolsó, művelődéstörténeti fejezetében olyan esettanulmányok kaptak helyet, amelyek a forrásanyag további változatos kutatási irányait reprezentálhatják.

A források

A késő középkori egri püspökségre vonatkozó forrásanyag gerincét az E. Kovács Péter által közreadott számadáskönyvek jelentik.¹⁸ Ezeket kiegészítik az ún. **Bakócz-kódex számadáskönyvei**, amelyek a Hippolit püspökségét megelőző, 1493–1496 közötti éveket ölelik fel. A számadások szövegét Kandra Kabos közölte 1888-ban, pontosabb levéltári jelzet megadása nélkül, csak a bécsi őrzési helyre hivatkozva.¹⁹ A kézirat eredetije az ÖStA HHStA Handschriftensammlungjából került az I. világháború utáni egyezmények értelmében, 1927-ben kiszolgáltatásra, ma az MNL OL Diplomáciai Levéltárában őrzik.²⁰ Valószínűsíthetően Szalaházy Tamáshoz²¹ köthetően kerültek a számadások Bécsbe, amint a hagyatékában talált iratokról készített jegyzék 52. sz. tétele alapján lehet feltételezni.²² Az egyes évek számadáskönyvei hasonló struktúrában épülnek fel, mégis úgy tűnik, hogy az 1494.²³ és az

¹⁷ Sugár 1984: 207., Berzeviczy 1908: 672.

¹⁸ E. Kovács 1992.

¹⁹ Kandra 1888.

²⁰ MNL OL DL 94383.

²¹ Szalaházy Tamás egri prépost (1526), választott egri püspök (1527–1535). Pályájára lásd bővebben: Sugár 1984: 226–231.,

²² Fazekas 2006: 132.

²³ Kandra 1888: 51.

1496.²⁴ évi számadások töredékesen maradtak fenn. 1494-ből csak a szőlő tizedbérleteket, 1496-ból a bor értékesítéséből, a taxa regia és a taxa extraordinaria bevételeiből származó jövedelmet, ill. ezek felhasználását tartalmazza a kiadott forrás. A másik két vizsgált évben (1493²⁵, 1495²⁶) az egyházi és földesúri bevételekkel kezdődnek a feljegyzések, majd a Bakóc Tamás részére történő, ill. az ő utasítására kiutalt kifizetések után következnek a püspöki udvar tagjainak fizetségei. A személyi kifizetések után a differenciált, eseti, dologi kifizetések között kaptak helyt a püspöki udvar és a birtokok hétköznapi működésének kiadásai, közöttük a jótékony célú adományok is (*ad diversa facta*).

Estei Hippolit számadáskönyvei az 1500. évvel kezdődnek. Az 1500–1501. évre vonatkozó kötetek (1500: *Libro degli introiti generali*,²⁷ 1501: *Introiti i denari per decime di vini et frutta*,²⁸ *Registri degli stipendii militari et salariati*,²⁹ *Introiti per vini e frutta*³⁰) a (tized)bevételeken túl jobbra a püspöki udvartartás és a bandérium számára utalt kifizetéseket rögzítik. Ezekben a kötetekben az eseti kiadások, vásárlások sokkal kevesebb hangsúlyt kaptak. Az 1503-ban keletkezett, *Introitus et exitus*³¹ címet viselő, az 1507-ből fennmaradt *Entrate e spese*³² és az utolsó, 1508-ból származó, *Entrate e spese*³³ hasonlóan a korábbi kötetek felépítéséhez, elsőként a püspökség bevételeit taglalja, ezt követően részletezi a kiadásokat, a fegyveresek zsoldjával kezdve, a napi kiadások után a *salarium*okkal zárva.

A korábbi gyakorlattól eltérően Estei Hippolit püspöksége idején a püspöki udvart *gubernator* (kormányzó) vezette, akinek ura távollétében többértű feladatai voltak, mint *administrator* elődeinek. A mindenkori *gubernator*nak kellett ura érdekeit is képviselnie az udvarban, országgyűléseken. Rá hárultak a reprezentációs kötelezettségek is. Feladatai gyakran – hosszú időre is – elszólították Egerből, ezért az egri udvar igazgatásában ismét megjelentek az egyre fontosabb szerepet betöltő udvarbírók (*provisor de Agria*), akik az udvar állandó és alkalmi alkalmazottainak ügyein túl, távollétében helyettesíthették a kormányzót is. Munkamegosztásuk követhető a Taddeo Lardi által összeállított számadáskönyvekben. Hasonlóan a korábbi esztergomi könyvviteli rendszerhez, amelyet Kuffart Hajnalka elemzett,³⁴ Egerben is több külön számadást vezettek napi szinten – a *gubernator* és a *provisor* bizonyíthatóan feljegyezte kiadásait -, ezeket összesítette a kormányzó egy könyvben, de ezek Ferrarában ugyanúgy nem kerültek magasabb szinten elkönyvelésre, mint ahogy az esztergomi számadások sem. Az 1503–1508 között keletkezett számadáskönyvekben a ferrarai adminisztráció egyes elemei a helyi gyakorlattal ötvözve jelennek meg, velük összehasonlítva kijelenthető, hogy az 1500–1501. évek számadásai töredékesen maradtak fenn. A Florenó vezette feljegyzések csak bizonyos típusú bevételeket és kiadásokat könyveltek és úgy tűnik, hogy nem kerültek összesítésre sem Egerben, sem Ferrarában. Talán nem túl merész

²⁴ Kandra 1888: 101.

²⁵ Kandra 1888: 3.

²⁶ Kandra 1888: 55.

²⁷ E. Kovács 1992: 7–61., ASMo AC AdP 710.

²⁸ E. Kovács 1992: 62–79., ASMo AC AdP 712.

²⁹ E. Kovács 1992: 80–123., ASMo AC AdP 713.

³⁰ E. Kovács 1992: 124–152., ASMo AC AdP 714.

³¹ E. Kovács 1992: 153–222., ASMo AC AdP 715.

³² E. Kovács 1992: 223–290., ASMo AC AdP 716.

³³ E. Kovács 1992: 291–373., ASMo AC AdP 717.

³⁴ Kuffart 2018: 13–16.

feltételezés, hogy Lardi korábbi, esztergomi feladatai és tapasztalata tükröződik az utolsó három kötet részletes feljegyzéseiben.

Annak ellenére, hogy különböző könyvelési módszerekkel készültek a fent említett számadáskönyvek,³⁵ a püspökség bevételi forrásai és kiadásai érdemben nem változtak ezekben az években. Ebből következik, hogy ugyan a számlavezetés nem azonos kritériumok alapján történt a két püspök alatt, de mind a bevételek, mind a kiadások, sőt az egyéni számlákra történő kifizetések is nyomon követhetők 1493 és 1508 között.

A számadáskönyvek meghökkentő adatgazdagsága számos kutatási irányt vet fel. A püspökség gazdálkodásának elemzésén túl az udvartatás tagjainak, a kifizetések egyéb kedvezményezettjeinek a vizsgálata megyei, regionális, országos kontextusba helyezi az adatokat. A sokszínű fizetési tételek tálcán kínálják a változatos művelődéstörténeti témákat a hétköznapi életből. Mindezeket a lehetőségeket felszínesen már érintette a korábbi kutatás, de jobbára csak „mazzsoláztak” az érdekesebbnek ítélt adatokból.³⁶

A számadáskönyvi bejegyzések minden változatosságuk mellett mozaikszerűen egy-egy pillanatnyi eseményt örökítenek meg. Ezek a mozzanatok a lejegyzett gazdasági tranzakció természetétől függően sok esetben sorba rendezhetők, de a forrás alapvető jellemzőiből adódóan korlátosan alkalmasak egy-egy történet elmesélésére, az összefüggések feltárására. A gazdasági feljegyzések mellett jellemzően kutatható forráscsoport, a Magyarországról küldött levelek. A ferrarai udvarral különféle viszonyban álló **udvaroncok levelezése**, és Hippolit akkor keletkezett levelei, amikor ritkán Magyarországon tartózkodott, szintén fontos forrásai a 16. század első évtizedeinek. A levelek hasonlóképpen a számadáskönyvekhez, számos szempontból kínálnak lehetőséget a kutatásra. Műfaji jellemzőiből adódóan a beszámoló, leírások, különféle tudósítások könnyebben kontextusba helyezhetők, nemcsak a címzettek figyelmére számot tartó akár országos, hanem az egri püspökség ügyeit illetően is. A levelek alapján gyakran megelevenednek, egy-egy esemény fontos részletévé válnak a számadáskönyvek bejegyzései is.

A magyar vonatkozású levelek nagyobb része Magyarországon keletkezett, az itteni ügyekről számol be. A bennünket érdeklő forrásanyag jelentős részét kitevő 15–16. századi leveleket a modern – 19. században felállított - levéltári struktúrában kétféle módon rendezték, vagy az író személye és a keletkezés helye alapján, vagy pedig a címzetthez rendeltek egy-egy nagyobb levéltári egységet és ezen belül csoportosították a szerzőket. Mindez azt a kissé félrevezető látszatot kelti, hogy bár a premodern államok esetében még nem beszélhetünk intézményesült, szakszerűségeen alapuló hivatalokról, így diplomáciáról sem a 15–16. század első felében,³⁷ de az azonos földrajzi provenienciájú levelek szerzői a 19. századi kategóriáknak megfelelően egységesen az 'ambasciatori', azaz követek elnevezéssel szerepelnek a levéltári katalógusokban.³⁸ Noha a levelek tanulmányozásával egyértelműen kiderül, hogy az egy-egy levéltári egységbe sorolt személyek közül többen mindenféle hivatalos megbízatás, feladat nélkül küldték a leveleiket, beszámolóikat, vagy ugyan a levelekben olvashatóak diplomáciai

³⁵ Kuffart 2015: 47–83.

³⁶ A teljesség igénye nélkül: Kerezsy 1910., Kovács 1965., C. Tóth 2015., Dobszay 1995., Havassy 1986., Kovács 1966., Nagy 1972.

³⁷ Lakatos 2019: 593–595., Fletcher 2015: 38–45.

³⁸ például:

https://www.asmo.beniculturali.it/fileadmin/risorse/strumenti_di_corredo/ASE_Cancelleria_ambasciatori_ungheria.pdf

jellegű jelentések, de valójában nem diplomáciai természetű feladatai voltak a levélíróknak. Természetesen ezek a beszámolók bármilyen okból is készültek, elsődleges és értékes információforrásnak számítottak. Azonban a kutatás ezen a ponton nem állhat meg, mert ez a rendezési elv az egyes személyek pályáját feldarabolja. Az udvaronclétből származó változatos tevékenységüket időben és térben is nehéz követni, hiszen különböző levéltári egységekben bukkannak fel ugyanahhoz a személyhez köthető dokumentumok. Azaz a dedikáltan magyar anyagot tartalmazó levéltári egységek valójában a magyar vonatkozású anyagnak csak egy részét őrzik. Az egyes személyek pályájának, vagy egyes ügyeknek a követésén túl, a hercegi család egyes tagjaihoz rendelt fondok nagyon változatos iratanyagot ölelnek fel. Jelentős részük levelezés, amelyet a családtagok folytattak egymással, egyéb fontosnak tartott birtokiratok, szerződések között itt találhatók a Ferrarából Magyarországra küldött levelek összegyűjtött tartalmi kivonatai is. Természetesen az eredendően nem magyar vonatkozású számadáskönyvek is esetenként fontos magyar vonatkozású adatokkal szolgálhatnak. Ezek alapján kijelenthető, hogy a Magyarországhoz köthető egyes személyek és az ügyeik követése minőségében és mennyiségében is jelentős adattal bővíti tudásunkat. A levéltári szerkezet alapos ismerete olyan, célzott „mélyfúrásokat” tesz lehetővé, amelyek segítségével látszólag nem magyar vonatkozású levéltári állagokból tudunk egy-egy esemény rekonstruálásához hiányzó adatokat fellelni.³⁹

Eredmények

Ugyan közel sem tekinthető még lezártnak a forrásanyag feltárása és feldolgozása, de a munka ezen pontján már tehetek olyan megállapításokat, amelyek valószínűleg érdemben már nem fognak módosulni. Összevettem az utazó bíboros udvartartását az egri püspöki udvar összetételével és működésével a püspök távollétében és magyarországi tartózkodása idején. A püspöki jelenlét mindig felemésztette a helyi jövedelmeket, és ebben az esetben nemcsak Hippolit extravagáns életmódjára gondolhatunk, hanem például Bakóc püspöksége idején II. Ulászló látogatása is kirívó költségeket generált. Azonban a korszakban általánosnak tekinthetjük a kormányzók által igazgatott püspökséget. Kimutatható a folytonosság a püspökség gazdálkodásában, a munkálatok megszervezésében. Megfigyelhető, hogy Bakóc és

³⁹ A dolgozat írása során az alábbi fondok anyagát használtam fel: **ASMn** Archivio di Stato di Mantova (Mantovai Állami Levéltár), Stati preunitari (Az olasz egység előtti államok anyaga), Antichi regimi (A napóleoni időszakot megelőző korok anyaga), **AG** Archivio Gonzaga (Gonzaga-levéltár), **E. V. 3.** Carteggi degli Ambasciatori – Vari (Követek levelezése – vegyes), **E. LXI. 1.** Corrispondenza con la marchesa Isabella d’Este. Lettere di provenienze diverse. (Isabella d’Este levelezése – vegyes beérkezett levelek)

ASMo Archivio di Stato di Modena (Modenai Állami Levéltár), Stati preunitari (Az olasz egység előtti államok anyaga), Antichi regimi (A napóleoni időszakot megelőző korok anyaga) **MS** Manoscritti della biblioteca (Kódexek a könyvtár állományában), **ASE** Archivio Segreto Estense (Este-magánlevéltár), **CeS** Casa e Stato (Családi és államügyek), **C. Est.** Cancelleria, Sezione estero (Kancellária – külügy), **Amb.** Carteggio ambasciatori (Követek levelezése), Fuori Italia (Itálián kívül), **Ungh.** Ungheria, **CPE** Carteggi con Principi Esteri (Külföldi uralkodók levelezése), Fuori Italia (Itálián kívül), **Ungh.** Ungheria, **Cam.** Archivio Camerale (Gazdasági levéltár), Camera marchionale poi ducale estense (Őrgrófi majd hercegi Este-kamara), **AdP** Amministrazione dei principi (A fejedelmek iratai), **AdC** Amministrazione della casa (A család iratai)

Estei Hippolit tisztségviselői, familiárisai ugyanabból a nemesi körből kerültek ki. Másként fogalmazva a püspök személyétől függetlenül biztosította a püspöki udvar a megélhetést a környék nemességének. Estei Hippolit familiájába gond nélkül léptek át Bakóc korábbi püspöki familiárisai, és folytonos működésük garantálta egyrészt saját megélhetésüket és a püspökség zökkenőmentes üzemeltetését. Ugyanakkor ez a stabil kapcsolatrendszer jellemzően nem mutatott túl a megyei politizálás keretein. Másrészt a püspökség sikeres működtetésének is ugyanez a folytonosság volt az alapja. Reményeim szerint a számadáskönyvi adatok folyamatos feldolgozásával még teljesebb képet kaphatunk a jövőben nemcsak a püspöki birtokok működéséről, a püspökség bevételeiről, hanem a püspöki familiárisok és a püspökség területén élő nemesek kapcsolatrendszeréről, gazdasági, politikai együttműködésükről. Mindezekből levonható az a következtetés is, hogy Estei Hippolit ugyanolyan kiszámíthatóan racionálisan gazdálkodott, mint elődei. Hippolit hosszú távollétei püspöki székhelyétől a távolság miatt tűnnek különösen extrémnek, valójában a magyar főpapok sem tettek eleget rezidencia kötelességüknek, bár kétségtelen, hogy szükség esetén hamarabb keresték fel központjukat, mint külföldön élő társuk. Azonban az utókor és a kutatás sokat köszönhet ezeknek a hosszú távolléteknek. Hiszen a *gubernatorok* sokrétű feladatai alapján egészen részletes képet kaphatunk a püspökség életének megszervezéséről, a döntési mechanizmusokról, az Eger-Buda/Esztergom-Ferrara közötti információáramlásról. A jelentési kötelezettségek alapján egy néha esetleges, de hierarchizált udvar képe tárul elénk, amelynek az élén állt a kormányzó. A püspöki udvar vezető tisztségviselői voltak itáliaiak – a *gubernator*, *castellanus* – többi a tisztségviselő, a Szent János bandérium kapitánya ugyanabból a nemesi körből került ki. Jellemzően a *provisor* is magyar volt, azt a néhány évet leszámítva, amíg a Hippolit-adminisztráció berendezkedett Egerben. Az ügyintézésről és a püspökség működtetéséről azért is tudunk részleteket, mert a mindenkorai kormányzó sikerességének egyik kulcsa az ura jóhírének a megőrzése volt. Ennek érdekében mind a királyi udvarban, mind Esztergomban jelen kellett lennie, meg kellett ismernie a helyi szokásokat, és a lépéseit le kellett egyeztetnie urával, és magyarországi támaszaival, jellemzően Bakóccal. Ezek a levelek és a hozzájuk köthető számadáskönyvi adatok alapján ugyan megkülönböztethetők hangsúly eltolódások Bakóc és Estei Hippolit embereinek gazdálkodásában, de alapvető különbség nem figyelhető meg. Ugyanakkor az eseti, hosszabb-rövidebb távú megbízásokkal érkező udvaroncok egymástól függetlenül, párhuzamosan küldték jelentéseiket a megbízóiknak, az uralkodó hercegnek, vagy a bíborosnak, illetve az uruk titkárainak. A premodern államra teljesen jellemző ez az eljárás, valójában a Ferrarában működő hercegi, és bíborosi titkárokon múlt, hogy mikor és hogy egyesültek a párhuzamosan küldött információk. A gyakorlatban viszont, mivel az alkalmi ágensek nem voltak az itt tartózkodó kormányzó alá rendelve, előfordult, hogy tőle teljesen függetlenül jelentettek, ugyanazt a történetet más előjellel örökítve meg. Rekonstruálható a források értelmezésével az információáramlás technikai háttere, az utazások, a Ferrarába küldött javak szállítása. Egyértelmű, hogy Hippolit esztergomi és egri gazdálkodása nem összevethető egymással, hiszen más-más életkorban, különböző ambíciókkal és eltérő politikai helyzetben jutott a két javadalomhoz. Amíg esztergomi érseksége idején jobbra Magyarországon élt, egy reprezentatív udvar kialakítása és fenntartása volt a cél, addig egri javadalmát egyértelműen jövedelemforrásként kezelte (mint általában a beneficiumait), és csak a legszükségesebb beruházásokat finanszírozta. Azonban kimutatható egy bizonyos kontinuitás az esztergomi és egri emberei között is. Sőt, a legsikeresebb egri udvaroncai hosszútávra rendezkedtek be Magyarországon és legtöbbjük már esztergomi érsek korában is szolgálta Hippolitot. Legvégül, de nem utolsósorban figyelemreméltó eredménynek látom a látszólag

bizonytalan, levegőben lógó adatok kontextusba helyezését, amelyek akár művelődéstörténeti szempontból jelentenek újdonságot a kutatás számára.

Noha Hippolit akár magyarországi, akár otthoni helyzete folyamatosan változott, a katonai kiadások fokozott nyomás alatt tartották az egri kormányzókat, gondoljunk akár az oszmánok ellen kiállítandó bandériumra, vagy a hazai Velence elleni háborúra, az a benyomás alakult ki bennem az egri püspöki udvarról, hogy aprólékosan, gondosan szervezett, sikeresen működőképes volt a korszakban. Minden nehézség ellenére komoly bevételt jelentett a mindenkori püspököknek. Azonban a stabilitást a püspök személye jelentette. A hozzá való hűség volt a garancia megbízható működésre. Állandó hivatalok és szakképzett hivatalnokok híján Hippolit halálával kártyavárként omlott össze az egri püspöki udvar igazgatása. Patrónus nélkül felerősödött az udvaroncok félelme az idegennek bélyegzettségűtől, és mindenki az egyéni rövid távú hasznát kereste. Ez a végjáték tökéletesen illusztrálja a premodern igazgatási formák sérülékenységét, hiszen a rendszereket a személyes hűség tartotta össze, amelyek a patronus/dominus halálával megszűntek, és a mégoly rövid, átmeneti állapotok is szétzilálták a hétköznapi működést.

Publikációk

1. Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440–1526) 351 p.

Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Disszertáció benyújtásának éve: 2008, Védés éve: 2009 Megjelenés/Fokozatszerzés éve: 2009

2. I modi di acquistare benefici nel capitolo cattedrale di Várad nei secoli XV-XVI

In: Bárány, Attila Pál; Györkös, Attila (szerk.) Matthias and his legacy : cultural and political encounters between East and West., Debrecen, Magyarország : Debreceni Egyetem Történelmi Intézet (2009) 471 p. pp. 301-315.

3. Történelmi melléknevek Egyetemes és magyar történelmi életrajzok

TÖRTÉNELEMTANÍTÁS: ONLINE TÖRTÉNELEMDIDAKTIKAI FOLYÓIRAT 1: 3 pp. 3-8., 6 p. (2010)

4. Umanisti del capitolo di Várad con esperienza di studio in Italia (1440-1526)

SPECIMINA NOVA PARS PRIMA SECTIO MEDIAEVALIS : A PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM KÖZÉPKORI ÉS KORAÚJKORI TÖRTÉNETI TANSZÉKÉNEK TÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEI 2011 pp. 129-142.

5. Várdai István

In: Kőszeghy, Péter; Tamás, Zsuzsanna (szerk.) Magyar művelődéstörténeti lexikon: középkor és kora újkor : 12. köt. Budapest, Magyarország : Balassi Kiadó (2011) 495 p. pp. 309-310., 2 p.

6. Solymosi László tudományos irodalmi munkássága. In: Bárány, Attila; Dreska, Gábor; Szovák, Kornél (szerk.) Arcana tabularii: tanulmányok Solymosi László tiszteletére, 2. kötet

Debrecen, Magyarország, Budapest, Magyarország : Debreceni Egyetem, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE), Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar (2014) 450 p. pp. 911-928.

7. Eruditio ac lepor: Humanizmus a Mohács előtti Váradon. In: Bárány, Attila; Dreska, Gábor; Szovák, Kornél (szerk.) Arcana tabularii: tanulmányok Solymosi László tiszteletére, 2. kötet. Debrecen, Magyarország, Budapest, Magyarország : Debreceni Egyetem, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE), Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar (2014) 450 p. pp. 705-721.

8. Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440-1526). Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományért Kulturális Egyesület (2014), 320 p. ISBN: 9789638948243

8. Egy nádorválasztás margójára: Tanulmányok a 70 éves Németh István tiszteletére

ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE AGRIENSIS NOVA SERIES: SECTIO HISTORIAE 43 pp. 175-187. (2015)

9. ERUDITIO AC LEPOR. HUMANIZMUS VO VARADÍNE PRED MOHÁČOM

In: Borbély, Zoltán; Annamária, Kónyová (szerk.) Historia Nostra: Sociálno historické štúdie zo spoločnej slovensko-maďarskej minulosti. Presov, Szlovákia: Prešovská Univerzita v Prešove (2015) pp. 3-18.

10. Borbély, Zoltán (szerk.); Kristóf, Ilona (szerk.)

Az Eszterházy Károly Egyetem Tudományos Közleményei = Acta Academiae Agriensis: tanulmányok a történelemtudomány köréből = Sectio Historiae. - XLIV kötet, 633 p. (2017)

Tanulmányok Gebei Sándor 70. születésnapjára, ISSN: 1785-3117,

11. Az egri kanonokok egyetemjárása (1385–1526). ACTA UNIVERSITATIS DE CAROLO ESZTERHÁZY NOMINATAE: SECTIO HISTORIAE 44 pp. 437-448. (2017)

12. Giovanni Battista Bonzagno pályája. ACTA UNIVERSITATIS DE CAROLO ESZTERHÁZY NOMINATAE: SECTIO HISTORIAE 45 pp. 155-164. (2018)

13. I rapporti tra Tamás Bakóc ed Ippolito d'Este. VERBUM: ANALECTA NEOLATINA 19: 1-2 pp. 201-220. (2018)

14. Az egri püspöki udvar a 15-16. század fordulóján. In: Horváth, István (szerk.) Fejezetek az ezer éves Egri Egyházmegye történetéből. Eger, Magyarország : Egri Érseki Vagyonkezelő Központ (2018) 235 p. pp. 15-30.

15. Bortizedbérlok a késő középkori egri számadáskönyvekben. ACTA UNIVERSITATIS DE CAROLO ESZTERHÁZY NOMINATAE: SECTIO HISTORIAE 46 pp. 221-236. (2019)

16. Gabriele Rangone (Veronai Gábor) pályája (1410/20 – 1486). In: Fedeles, Tamás (szerk.) Mátyás király és az Egyház. Pécs, Magyarország : PTE Egyháztörténeti Kutatóközpont (2019) 284 p. pp. 65-83.

17. A. Halász, Ágoston ; Buzás, Gergely ; Kristóf, Ilona: Eger története a középkorban. In: Kristóf, Ilona; Berecz, Anita (szerk.) Eger ezer éve. Eger, Magyarország : EKE Líceum Kiadó (2020) 178 p. pp. 9-50.

18. Berecz, Anita ; Kristóf, Ilona: Eger a polgárosodás útján. In: Kristóf, Ilona; Berecz, Anita (szerk.) Eger ezer éve. Eger, Magyarország : EKE Líceum Kiadó (2020) 178 p. pp. 79-135.

19. "Nostro protectore e benefactore singulare". Bakóc Tamás és Estei Hippolit kapcsolata (1496-1520). In: Domokos, György; W. Somogyi, Judit; Szovák, Márton (szerk.) Italianista tanulmányok a magyar humanizmus és a tizenöt éves háború idejéről. Budapest, Magyarország : Balassi Kiadó (2020) 263 p. pp. 66-82. , 17 p.

20. Kristóf, Ilona (szerk.); Berecz, Anita (szerk.): Eger ezer éve. Eger, Magyarország : EKE Líceum Kiadó (2020) , 178 p. ISBN: 9789634961574

21. Berecz, Anita (szerk.) ; Kristóf, Ilona (szerk.) ; Dolmányos, Péter (Fordító) ; Csanálosi, Roland (Fordító): A Millenium in Eger. Eger, Magyarország : Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó (2021) ISBN: 9789634962038

22. Kristóf, Ilona (szerk.) ; Ballabás, Dániel (szerk.): Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem tudományos közleményei (Új sorozat 48. köt.). Tanulmányok a történelemtudomány köréből: Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio Historiae (2021)

23. Kristóf, Ilona ; Berecz, Anita: Eger and the Rise of the Burgher Class. In: Berecz, Anita; Kristóf, Ilona (szerk.) A Millenium in Eger. Eger, Magyarország : Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó (2021) pp. 79-135.

24. Kristóf, Ilona ; Buzás, Gergely ; Á. Halász, Ágoston: The History of Eger in the Middle Ages.

In: Berecz, Anita; Kristóf, Ilona (szerk.) A Millenium in Eger. Eger, Magyarország : Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó (2021) pp. 9-50.

25. UTAZÁS ITÁLIÁBA 1501 NYARÁN: EGY SZÁMADÁSKÖNYV TANULSÁGAI. In: Pap, József; Verók, Attila (szerk.) Akit Clió elbűvölt. In honorem Romsics Ignác. Eger, Magyarország : EKE Líceum Kiadó (2021) 355 p. pp. 187-209.

26. Beatrice d'Aragona nel ruolo "materno" e politico

VERBUM: ANALECTA NEOLATINA 23 : 2 pp. 375-389. (2022)